

Міністерство освіти і науки, молоді і спорту України
Управління освіти і науки Запорізької облдержадміністрації
Виконавчий комітет Мелітопольської міської ради Запорізької області
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
Белгородський регіональний інститут підвищення кваліфікації и професійної
перепідготовки спеціалістів
Белгородський державний національний дослідницький університет
(факультет педагогіки)
Запорізька обласна санепідстанція
Мелітопольський відділ Географічного товариства України
Мелітопольський міський краєзнавчий музей
Громадська організація «Спілка краєзнавців Мелітопольщини»
Мелітопольський Центр туристсько-краєзнавчої творчості шкільної молоді

МІЙ РІДНИЙ КРАЙ МЕЛІТОПОЛЬЩИНА

**Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції,
присвяченої 100-річчю з дня народження М.О.Алексєєва**

Мій рідний край Мелітопольщина: матеріали Міжнародної наукової конференції присвяченої 100-річчю М.О.Алексєєва / ред. О.М.Алексєєв, О.С.Арабаджі, В.І.Резнік та ін. – Мелітополь: Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, 2012. – 198 с.

Конференція присвячена 100-річчю з дня народження Мелітопольського вченого-гідрохіміка, педагога, природо охоронця та краєзнавця Миколи Олександровича Алексєєва. До збірки ввійшли матеріали, присвячені життєвому шляху та науково-педагогічній діяльності М.О.Алексєєва; історичній та етнографічній спадщині краю; географічним, гідробіологічним та санітарно-гігієнічним дослідженням в регіоні; екологічним та природоохоронним проблемам Мелітопольщини; краєзнавчому та полікультурному вихованню молоді.

Редакційна колегія:

Молодиченко В.В. – доктор філософських наук, професор, ректор Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Кошелев А.И. – доктор біологічних наук, професор Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Арабаджі О.С. – кандидат географічних наук, доцент, проректор із заочної форми навчання Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Прийма М.С. – кандидат педагогічних наук, доцент, проректор з наукової роботи Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Левада О.М. – кандидат географічних наук, доцент, завідувач відділу магістратури Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, голова Мелітопольського відділу Українського географічного товариства

Алексєєв О.М. – кандидат педагогічних наук, доцент, член правління ГО «Спілка краєзнавців Мелітопольщини»

Иващенко Е.В. – кандидат педагогических наук, доцент ФГАОУ ВПО «Белгородский государственный национальный исследовательский университет»

Севальнсв А.І. – кандидат медичних наук, доцент, Головний державний санітарний лікар Запорізької області, Заслужений лікар України, завідувач кафедри загальної гігієни Запорізького державного медичного університету

Стручаєва Т.М. – кандидат педагогических наук, професор ОГАОУ ДПО «Белгородский институт повышения квалификации и профессиональной переподготовки специалистов»

Редактори: Алексєєв О.М., Арабаджі О.С., Левада О.М., Резнік В.І.

Комп'ютерний набір та верстка: Алексєєв О.М., Шершньова О.В.

Коректор: Шершньова О.В.

Всі матеріали подано у авторській редакції. Відповідальність за підбір і виклад фактів у статтях несуть самі автори. Висловлені в статтях думки не обов'язково збігаються з точкою зору редакційної колегії.

@ Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Той, я
Вольє
Н.А. А
Жавж
Мон е
Макар
Впер
Никол
Жизи
Резни
Никол
качес
Ремж
Визна
Луцен
Смоли
Серге
Он бь
Тима
Фено
Шило
Крас
Араба
Истор
Лева
Роль
та Ме
селек
Вольв
Знаме
Ивано
Неко
глиня
Ивано
Матер
Клочк
Особ
Крыль
Из ис
Мели
Новго
Генич
Пихул
Письм
Прихн

Життєвий шлях та науково-педагогічна діяльність М.О.Алексєєва.
Історична та етнографічна спадщина Мелітопольщини

Той, хто випереджав свій час	
Вольвач П.В.	7
Н.А. Алексєєв как учёный, учитель, краевед	
Жавжаров Л.В.	8
Мои воспоминания о Н.А. Алексєєве	
Макарович (Тарасова) С.И.	10
Впереді свого века	
Николенко А.Н.	12
Жизнь и деятельность Н.А. Алексєєва в контексте развития Мелітопольщини	
Резник В.И., Алексєєв А.Н.	14
Николай Александрович Алексєєв и проблемы нормирования качества питьевой воды: тридцать лет спустя	
Ремжин А.А.	18
Визначення вмісту йонів важких металів в річці Молочній	
Луценко О.О.	21
Смоленские корни мелітопольского учёного	
Сергеев В.Ю.	24
Он был замечательный человек-краевед-учитель	
Тимашова В.И.	25
Феномен краеведа Николая Александровича Алексєєва	
Шилова Л.Г.	26
Краєзнавча спадщина Я.П. Новицького.	
Арабаджи О.С., Семикін М.О.	30
История создания мелітопольского отдела украинского географического общества	
Левада О.М., Алексєєв А.Н.	32
Роль помологічних колекцій доктора А.В. Корвацького та Мелітопольського земства у розвитку садівництва та селекції плодових культур на Мелітопольщині та Півдні України	
Вольвач П.В., Резник В.И.	34
Знаменитые земляки земли Борисовской	
Иванов Е.А., Иващенко Е.В.	40
Некоторые аспекты возникновения и развития Борисовской глиняной звуковой игрушки	
Иванов Е.А., Иващенко Е.В.	44
Матеріальне становище шкіл Мелітопольського округу (1923-1930 рр.)	
Клочко Р.В.	47
Особенности формирования этнической структуры населения города Мелітополя	
Крылов Н.В.	49
Из истории формирования палеонтологической коллекции Мелітопольского краеведческого музея	
Новгородская С.И.	51
Геническ как историческое наследие Мелітопольщини	
Пихуля В.М.	53
Письмо 1955 года из Мелітополя	
Прихненко А.	55

Мелітопольський кореспондент Дмитра Івановича Яворницького	
Павло Каєтанович Дзякович	
Романюта І.М.	58
Об истории села Игоревка в Приазовье	
Сергеев В.Ю.	60
Андрей Андреевич Хижняк – географ, краевед, учёный, наставник будущих учителей	
Стручаева Т.М., Стручаева В.В.	63
Исторические и научно-исследовательские аспекты в деятельности краеведов в г. Бердянске	
Сукач Г.Б.	66
О составители карт Мелитопольского уезда Петре Петровиче Лебедеве	
Тимофеев В.М.	68
О Почётных гражданах города Мелитополя	
Фомина О.А.	71
О формировании фондовой коллекции по теме «Казачество» в Мелитопольском городском краеведческом музее	
Шевченко-Чепелева Т.Т.	74
Чудо в степи: из истории лесоводства на Запорожье	
Черноморец В.	79

Географічні, гідробіологічні та санітарно-гігієнічні дослідження в регіоні

Поиски Геррота Геродота	
Безух Ю.В.	81
Гідронімі безстічних областей Північної Таврії	
Безух Ю.В.	87
Гідрогеологічні умови території Мелітопольського міського водозабору	
Даценко Л.М., Волоха Ю.М., Непша О.В.	94
Проблеми використання питної води м. Запоріжжя	
Донец І.А., Стецишин М.М.	103
Сучасний стан ґрунтів Мелітопольського району	
Зав'ялова Т.В.	104
Дози опромінення населення Запорізької області за рахунок ренгендіагностичних процедур	
Костенецький М.І., Куцак А.В., Севальнев А.І.	106
О создании территориальной модели управления риском здоровьем населения г. Запорожья от воздействия выбросов промышленных предприятий	
Турос Е.И., Севальнев А.И., Бройде И.Л., Севальнева Н.А., Секиринский Д.А., Гаврикова О.П., Тулушев Е.А.	108
Проблеми утилізації і переробки промислових і побутових відходів міста Мелітополя	
Євтушенко Х.Е. (керівник Моїсеєнкова Л.В.)	111
Ґрунти міста Мелітополь	
Ширинська Г.В. (керівник Моїсеєнкова Л.В.)	113

Екологічні та природоохоронні проблеми регіону

Природно-заповідний фонд Запорізької області	
Барабоха Н.М., Барабоха О.П.	115

Сучасні
Богдано
Основні
видів се
Вовк О.
Полыни
и возмо
Воловн
Приазо
рекреа
Воровка
Потенц
Голод П
Староб
Гришк
Природ
середні
Іванова
Іхтіофа
Демчен
Ядовит
Кармыш
Предва
Кармыш
Пернат
пробле
Кошеле
Місце
в рекре
Непша
Загаль
Марчен
До пит
Проход
Пробл
Фещен
Росли
занесе
Ярова

Красн
бібліот
Брага
Значен
Власю
Вихов
Грива

Педаг
в худо

... 58	Сучасні екологічні проблеми Молочного лиману Богданов І.М., Барабоха О.П.	123
... 60	Основні фактори впливу на чисельність «червонокнижних» видів ссавців на території Приазовського національного природного парку Вовк О.А.	127
... 63	Полынный стеблеед – распространение, экология и возможное практическое значение Воловник С.В.	130
... 66	Приазовський національний природний парк: проблеми рекреаційного і заповідного природокористування Воровка В.П.	131
... 68	Потенціал пляжних ресурсів курорту Кирилівка Голод Г.В.	133
... 71	Старобердянське лісництво – лісовий оазис Мелітопольщини Гришко С.В.	135
... 74	Природні фактори самоочищення навколишнього середовища середніх і малих міст Українського Приазов'я Іванова В.М.	138
... 79	Іхтіофауна Молочного лиману у зв'язку зі змінами в гідро екосистемі Демченко В.О., Демченко Н.А.	139
... 81	Ядовитые животные юга Запорожской области Кармышев Ю.В.	141
... 81	Предварительный обзор герпетофауны Мелитопольщины Кармышев Ю.В.	143
... 87	Пернатые обитатели солончаковых подов Северного Приазовья: проблемы и перспективы их охраны Кошелев В.А., Пересадько Л.В., Кошелев А.И.	145
... 94	Місце пам'яток природи, історії і культури Мелітопольського району в рекреаційному природокористуванні Непша О.В., Мухін М.В.	153
... 103	Загальна оцінка сучасної екологічної ситуації в Запорізькій області. Марченко О.А.	154
... 104	До питання формування екологічної регіональної політики. Прохорова Л.А.	156
... 106	Проблема охорони поверхневих вод в сучасних умовах господарювання Фещенко К.Д.	157
... 108	Рослини Приазовського національного природного парку, занесені до Червоної книги України Ярова Т.А., Брен О.Г., Яровий С.О.	160

Красназавче та полікультурне виховання молоді

... 111	Красназавче та полікультурне виховання молоді засобами бібліотечного красназавства	
... 113	Брага Г.	163
... 113	Значення емпіричного рівня пізнання у красназавчих дослідженнях Власюк Т.П.*	165
... 115	Виховання толерантності молоді в полікультурному суспільстві Грива О.А.	166
... 115	Педагогическое сопровождение самореализации младшего школьника в художественно-эстетической деятельности при подготовке	

Я.П. Новицький, – це одне з важливих питань в житті, в ньому всі надії нашого добробуту, нашого історичного майбутнього» .

Вважаємо, що краєзнавча та етнографічна спадщина Я.П. Новицького є цінним джерелом знань для краєзнавців, вчителів географії, усіх людей, які є небайдужими до історії та сьогодення Запорізького краю. А славетні імена Я. П. Новицького, М.О. Алексеєва, тощо, повинні знати школярі й студенти, їх справами пишатимуться потомки.

Література:

1. Бровко А.С., Бровко Б.А. Яків Новицький та його імениті предки. – Запоріжжя: РА Тандем-У, 1997. – 60 с.
2. Діброва С. Етнографія Запоріжжя в творчості Я.П. Новицького: принципи збирання та публікацій матеріалів // Киевская старина. – 2007. – № 5. – С. 38- 56
3. Морозюк В. Народознавчо-освітня діяльність Якова Новицького // Народна творчість та етнографія. – 1992. – № 5-6. – С. 31-36.
4. Новицький Я. Твори в 5-ти томах. Т.1. – Запоріжжя: ПП «АА Тандем», 2007. – 508 с.
5. Шумілова І.Ф. Розвиток земських шкіл Приазов'я другої половини ХІХ– початку ХХ століття. – Дис. на здобуття наук. ст. к. п. н. – Бердянськ, 2004. – 288 с.

ИСТОРИЯ СОЗДАНИЯ МЕЛИТОПОЛЬСКОГО ОТДЕЛА УКРАИНСКОГО ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА

Левада О.М., Алексеев А.Н.

Географическое общество одно из старейших в Мелитополе, было создано в 1956 г. Одним из инициаторов его создания был Николай Александрович Алексеев, а также сотрудники педагогического института, краеведческого музея, станции юных натуралистов и санитарно-эпидемиологической станции – А.А.Хижняк, Н.И. Волчкова, Б.М. Лысенко, И.Р.Уманская. В 1954 г. городской краеведческий актив проводил активную туристско-краеведческую работу, разрабатывал туристические маршруты экскурсий и экспедиций, составлял рукописные сборники краеведческих материалов, принимал участие в обсуждении проблемных краеведческих вопросов.

16 марта 1956 года в Мелитопольском государственном педагогическом институте состоялся научно-методический семинар, на котором выступил с докладом «Краеведение, его цели, задачи и возможности развития в Запорожской области» действительный член Географического общества, кандидат географических наук, доцент Андрей Андреевич Хижняк. На семинар были приглашены директора и учителя школ города и области, сотрудники краеведческого музея, санитарно-эпидемиологической станции, средства массовой информации другие представители городской общественности. Участниками семинара было принято решение о необходимости объединения всех краеведов города и создании в рамках Украинского географического общества городской краеведческой секции. В течении двух месяцев инициативная группа избранная на семинаре для решения организационных вопросов во главе с А.А.Хижняком (председатель) и Н.А.Алексеевым (секретарь), вела активную подготовительную работу, устанавливала связи с президиумом Украинского филиала Географического Общества Союза ССР.

29 мая 1956 года состоялось очередное городское собрание общественности города, на котором было объявлено о рождении Мелитопольского отдела Украинского географического общества, которое первоначально называлось «Мелитопольский отдел Украинского филиала Географического Общества Союза ССР» и включало всего 19 человек действительных членов Географического общества. Среди них: сотрудники педагогического института А.А.Хижняк, П.П.Орлов, Л.С.Лукьянов, В.Ф.Романов, А.П.Минько; краеведческого музея Н.И.Волчкова, И.Р.Уманская, народного образования Б.М.Лысенко, Д.П.Водвуденко, Е.П.Маноева; работники сельскохозяйственных предприятий Ф.Г.Кисиль, И.И.Кель; сотрудники санитарно-эпидемиологической станции Н.А.Алексеев, А.Н.Деркач и

другие.

13 июня 1956 года был утвержден первый Совет Мелитопольского отдела УФВГО, в состав которого вошли: А.А.Хижняк – председатель совета; Н.А.Алексеев – секретарь совета.

Основные направления работы общества в эти годы:

- ✓ комплексное всестороннее изучение родного края (района, области, Северо-Западного Приазовья);
- ✓ пропаганда краеведческих знаний среди населения края;
- ✓ публикация краеведческих материалов в сборниках, учебных пособиях, краеведческих изданиях и в периодической печати;
- ✓ внедрение результатов краеведческих исследований в практику.

В периодической печати того времени часто публиковались статьи членов Мелитопольского отдела Географического общества, широко освещалась его работа. На заседаниях проводилось обсуждение рукописей научных и краеведческих работ членов общества, которые затем получали «путевку в жизнь» и издавались отдельными книгами или статьями в научных сборниках и журналах, к ним относятся:

- ✓ 1956г. – А.А.Хижняк, Н.А.Алексеев «Піски району м. Мелітополя»; А.А.Хижняк «Нижнее Приднепровье. Экономико-географический очерк».
- ✓ 1959г. – А.А.Хижняк «Запорізька область. Географічний нарис».
- ✓ 1962г. – Н.А. Алексеев, А.А.Хижняк, Г.А.Барков «Мелітополь. історико-географічний очерк».

Несколько книг краеведческих рассказов издает действительный член Общества, охотник-натуралист и в будущем - член Союза писателей Украины П.Ф.Ловецкий. Запорожский краевед В.Г.Фоменко издал книжку «Звідки ця назва?» по топонимике Запорожской области.

В 1965 году своеобразным итогом девятилетнего существования Мелитопольского отдела Украинского филиала Географического Общества Союза ССР стало издание первого сборника – Известия Мелитопольского отдела Географического общества УССР и Запорожского областного отдела общества охраны природы УССР.

Новый подъем в работе Мелитопольского отдела Украинского географического общества связан с прибытием в город на работу в пединститут кандидатов наук, доцентов В.М.Фомина, В.Д.Войлошникова и Н.А.Войлошниковой. Возглавляемый до февраля 1977 года В.М.Фоминым, Мелитопольский отдел Географического общества основное внимание стал уделять изучению медико-географических и фенологических проблем края, пропаганде туризма и краеведения. В это время при отделе интенсивно работали три секции.

С 1977 года главным направлением работы МО УГО становится издательская деятельность членов общества и комплексные научные экспедиции членов общества по изучению состояния малых рек края Молочной, Берды, Лозоватки, Корсак. В этой исследовательской работе самое активное участие принимали Н.А.Алексеев, Г.И.Гаркуша, Ю. И. Глущенко, В.Е.Семенов, Н.С.Сорокина, М.Д.Торбунова, С.П.Черевко и другие преподаватели педагогического института. Материалы изучения малых рек докладывались на заседаниях местных районных и городских исполкомов, публиковались в периодической печати, в научных сборниках.

Продолжением издательской деятельности отдела общества стали выпуски краеведческих сборников:

- ✓ 1972 г. – Природные условия и хозяйство Северо-Западного Приазовья;
- ✓ 1983 г. – Геология в школьном курсе географии;
- ✓ 1984 г. – Методика изучения географии Запорожской области (в 4-х частях).

Активное участие в работе Мелитопольского отдела Географического общества принимали учителя географии, выпускники географического факультета Мелитопольского пединститута, которые со студенческих лет «заразились» краеведческой деятельностью. Это – доктора наук Е.М.Писанец, А.М.Волох, проф.Б.А.Чернов, проф. Н.М.Сажнева, кандидаты наук, доценты В.В.Булгаков, М.В.Элькин, А.Н.Алексеев, Н.С.Сорокина, Н.В.Крылов,

М.Д.Торбунова, А.В.Левада, Е.С.Арабаджи, О.З.Байтеряков, Н.Н.Барабоха, С.В.Воловник; заслуженный учитель Украины С.И.Макарович (Тарасова); учителя Л.Г.Шилова, В.И.Тимашова, А.Н.Николенко и многие-многие другие.

В 2000 году Мелитопольское географическое общество прошло перерегистрацию и на данный момент насчитывает более 60 членов, которые и в в наши дни принимают участие в работе Географических съездов Украины, научных конференциях различных уровней, тематических семинарах, сотрудничают с МАН.

РОЛЬ ПОМОЛОГІЧНИХ КОЛЕКЦІЙ ДОКТОРА А.В.КОРВАЦЬКОГО ТА МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО ЗЕМСТВА У РОЗВИТКУ САДІВНИЦТВА ТА СЕЛЕКЦІЇ ПЛОДОВИХ КУЛЬТУР НА МЕЛІТОПОЛЬЩИНІ ТА ПІВДНІ УКРАЇНИ

Вольвач П.В., Різник В.І.

За радянської доби у різних галузях вітчизняної науки було створено силу-силенну міфів. Тривалий час вони існували навіть у такій, здавалось би аполітичній науці, якою є садівництво. Саме через це майже шістьдесят років роль мелітопольського лікаря і видатного садівника Андрія Васильовича Корвацького у розвитку промислового садівництва Південної Таврії всіляко замовчувалась і навіть заперечувалося. Не визнавався також і вагомий внесок садівника у приборкання піщаної стихії промисловими садами та виноградниками у нижньому Придніпров'ї. Зазвичай, садівничу історію у Північному Причорномор'ї пов'язували з діяльністю мудрих компартійних керманічів та червоних директорів. Був час у місцевій мелітопольській історії, коли навіть саме фізичне існування доктора А.В.Корвацького більшовицька влада піддавала сумнівам.

Аби реанімувати історичну пам'ять земляків і повернути із забуття цю видатну особистість, знадобилася героїчна праця багатьох дослідників. Процес повернення творчої спадщини та доброго імені Андрія Корвацького у вітчизняну історію та людську пам'ять відбувався досить болісно і довготривало.

Ентузіастам-дослідникам довелося подолати ідеологічні перепони, заборони та порушити усталені стереотипи. Сьогодні видатному лікарю і садівнику у Мелітополі відкриті пам'ятники, впорядковано його могилу, видано кілька монографій, створено кінофільм. Проте роль видатного садівника у створенні першої у Північній Таврії наукової помологічної колекції та використанні її у селекційній роботі й донині лишається білою плямою. І це не випадково. Адже вже тоді, коли діяльність доктора А.В.Корвацького на садівничій ниві була достатньо вивчена і доведена, один із авторів статті звернувся до керівництва Мелітопольського інституту зрошувального садівництва з пропозицією якось вшанувати у цій установі пам'ять про видатну людину, один з інститутських чиновників відповів йому: « Ученые нашего института не видят оснований для оказания ему такой чести». Проте справжні вчені та сучасники А.В.Корвацького оцінювали його діяльність зовсім по іншому. Сади та виноградники мелітопольського садівника ще наприкінці ХІХ століття розглядалися тогочасними ученими, як важливий науковий об'єкт.

Саме на це першим звернув увагу один з найбільш яскравих учених-географів Росії, славетний академік П.П.Семенов-Тянь-Шанский у своїй величній багатотомній науковій праці «Россия» («Полное географическое описание нашего отечства»). Як на величезне надбання провінційного містечка Мелітополя, знаний в усьому світі академік, акцентує увагу на науковій цінності помологічної колекції Андрія Корвацького:

«Мелитополь имеет предместье Песчаное и Кизияр. При с. Кизияр расположено небольшое имение врача А. В. Корвацкого «Новая Дача, а несколько к северо-востоку от нее – «Старая Дача». Главной отраслью хозяйства, расположенного в общем площадью менее 25 десятин, является садоводство с виноградарством. Хозяйство имеет характер опытного; задачей его является акклиматизация лучших иностранных сортов плодовых деревьев и винограда; в саду подвергалось испытанию до 75 сортов груш, 40 сортов яблонь, 40 сортов черешен и вишен, более 10 сортов абрикосов, свыше 40 сортов винограда и т. д. В результате